

Brzozowski, Stanisław

Polskie studia lekarskie na Uniwersytecie Wrocławskim (1811-1863)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/3, 539-545

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Brzozowski

POLSKIE STUDIA LEKARSKIE NA UNIWERSYTECIE
WROCŁAWSKIM (1811—1863)

Zorganizowanie w 1811 r. w ramach nowootwartego państwowego uniwersytetu pruskiego we Wrocławiu studiów medycznych stanowiło — także dla ziem polskich — ważny krok na drodze formowania nowoczesnego stanu lekarskiego. Składając się w 2/3 z terytoriów byłej Rzeczypospolitej Polskiej, Prusy musiały rozwiązać sprawę nauki i wyższej oświaty dla nowych poddanych, i niezależnie od posiadanych już ośrodków uniwersyteckich stworzyć nowy. Miał on wiązać — dzięki atrakcyjności i wysokiemu poziomowi studiów — Polaków z nową władzą, a zarazem stanowić bastion kultury niemieckiej na ziemiach słowiańskich. Nowy ośrodek nie mógł być więc zlokalizowany według pierwszych planów w Toruniu, Chełmie czy Rydzynie, zatem — na wniosek Haugwitza — utworzono go w bardziej zniemczonym Wrocławiu. Liberalizm naukowy stanowić miał jednak dodatkowy magnes ściągający tu studentów spoza Śląska.

Okres pierwszego półwiecza nowej uczelni wypełniały więc zabiegi władz i organizatorów o uformowanie i rozwój tego ośrodka uniwersyteckiego, ściągnięcie dobrych sił naukowych, wydzwignięcie go możliwie najwyżej w hierarchii uczelni państwa pruskiego. Dla Polaków, którzy studiowali tam wtedy, były to czasy politycznych i militarnych wysiłków zmierzających do odzyskania niepodległości, zakończonych wybuchem powstania styczniowego. Po upadku powstania nastąpił tak dla uniwersytetu, jak i dla polskich jego studentów nowy okres; uczelnia zdążyła się już wszechstronnie rozwinąć, a Polacy skierowali swe wysiłki na tory pracy organicznej.

Polskie studia lekarskie we Wrocławiu do 1945 r. nie zostały dotąd opracowane. Zachowane w archiwum uniwersyteckim materiały do tego tematu są niekompletne. Dla Wydziału Lekarskiego nie zachowały się zupełnie metryki studenckie, które na każdej uczelni najpełniej informują o osobach słuchaczy, przebiegu ich studiów, a czasem także o ich losach po uzyskaniu dyplomu.

Najpełniejszym zespołem dla interesującego nas okresu jest *Allgemeines Studenten Register von der abgegangenen Studenten bei der Medizinischen Fakultät 1825—1864* oraz drukowane przez uczelnię wykazy nowoprzyjmowanych studentów. Brak akt promocyjnych medycznych (zachowanych jednak dla innych wydziałów) wypełnia szczęśliwie dla tego okresu publikacja Karola Pretzsch¹. Wobec luk źródłowych szczególnego znaczenia nabierają dawniejsze prace jubileuszowe na 50-

¹ K. Pretzsch: *Verzeichniss der Breslauer Universitt schriften 1811—1885, mit einem Anhang enthaltend die Ausserordentlichen und Ehrenpromotionen so wie die Diplomerneurungen*. Breslau 1905.

-lecie uniwersytetu² i na jego 100-lecie³, a także nieopublikowana praca Aleksandra Kani *Studia uniwersyteckie członków Towarzystwa Literacko-Słowińskiego we Wrocławiu w latach 1836—1886* i szereg ważnych, ale studiów lekarskich marginalnie dotyczących, prac powojennych, np. Henryka Barycza⁴, Ewy Maleczyńskiej⁵, Teofila Modelskiego⁶ i innych.

W 1811 r. Wydział Lekarski tworzyło 7 profesorów. W programie nad ćwiczeniami i zajęciami praktycznymi przeważały wykłady. Odbywały się one w głównym gmachu uniwersyteckim. Choć we Wrocławiu przed utworzeniem uniwersytetu istniało kilka szpitali, szkoły chirurgów oraz położonych, niełatwo było znaleźć lokale dla ćwiczeń i zajęć praktycznych. Początkowo udało się to tylko prowadzącemu zajęcia z anatomii, który wykorzystał odpowiednie urządzenie szkoły chirurgów, a w 1839 r. J. E. Purkyně dokonał tego w stosunku do fizjologii. W 1812 r. uruchomiono klinikę medyczną, a w rok później przy niej poliklinikę, w 1811 r. klinikę ginekologiczno-położniczą, a w 1814 r. klinikę chirurgiczną i okulistyczną. Ten stan rzeczy trwał dość długo, dopiero wzmocnienie się Prus po wojnach z Danią, Austrią i Francją umożliwiło intensywniejsze finansowanie prac naukowych, a także zakładów i klinik lekarskich, w tym również we Wrocławiu. Ilość katedr w pierwszym okresie istnienia Wydziału Lekarskiego nie wzrastała, stopniowo natomiast zwiększała się ilość docentów (do 15 w 1863 r.). Językiem wykładowym i egzaminacyjnym była głównie łacina, w niej publikowano wszystkie prace doktorskie, chociaż jej znajomość coraz bardziej malała.

Głównymi katedrami były: interna, chirurgia, anatomia, fizjologia, ginekologia z położnictwem; dyscyplinami wtórnymi (wykładanymi przez profesorów nadzwyczajnych lub docentów): *materia medica*, chemia, botanika, nauka o lekach, medycyna sądowa, historia medycyny, encyklopedia nauk medycznych. Osobne wykłady farmakologii wprowadzono dopiero w roku 1859, psychiatrii i neurologii — w 1851, laryngologii — w 1862, higieny — w 1871. Dentystykę i farmację przesunięto z wydziału filozoficznego na wydział medycyny dopiero w wieku XX, po 1945 r.

Organizatorem studiów internistycznych był w 1811 r. Karol Berends, którego po 4 latach przeniesiono do Berlina. Potem zajmował tę katedrę — do 1850 r. — Wilhelm Remer, wszechstronny uczony, syfidiolog, neurolog i psychiatra; po jego śmierci Fryderyk Frerichs, podobnie jak Berends przeniesiony do Berlina, następnie zaś Herman Lebert.

Chirurgię organizował w 1811 r. lekarz praktyk — Teodor Benedict, który zajmował tę katedrę do 1856 r., potem przez dwanaście lat następcą jego był znakomity Albrecht Middeldorpf, po którego śmierci dokonano podziału na katedrę chirurgii i okulistyki.

² Nabył: *Chronik und Statistik der Universität Breslau*. Breslau 1861.

³ G. Kaufmann: *Universität Breslau. Festschrift zur Feier des hundertjährigen Bestehens der Universität Breslau*. T. 1—2. Breslau 1911.

⁴ H. Barycz: *Polska młodzież akademicka we Wrocławiu przed powstaniem styczniowym 1856—1863*. „Sobótka” T. 1: 1946 s. 151—225; *Uniwersytet Wrocławski w przeszłości i teraźniejszości*. Katowice 1946.

⁵ E. Maleczyńska: *Polskie tradycje naukowe i uniwersyteckie Wrocławia*. Wrocław 1946.

⁶ T. Modelski: *Z dziejów uniwersytetu wrocławskiego*. Wrocław 1957.

Położnictwo i ginekologię prowadził początkowo dyrektor szkoły położnych O. Mendel, po jego śmierci — do 1828 r. O. Andréé, po nim zaś do 1865 r. G. Betschler.

Podobnie jak dyrektor szkoły położnych — Mendel organizował katedrę położnictwa, katedrę anatomii tworzył dyrektor wrocławskiej szkoły chirurgów O. Hager, po jego śmierci zajmował ją do 1845 r. zasłużony organizator Museum anatomico-pathologicum Vratislaviense — August Otto, a od 1873 r. O. Barkow.

We Wrocławiu utworzono w 1811 r. pierwszą w Niemczech katedrę fizjologii (wówczas była ona traktowana jako dział anatomii). Kierował nią przez 10 lat August Bartels, a po jego przeniesieniu do Berlina powierzono ją — z inspiracji Aleksandra Humboldta — Czechowi Janowi E. Purkyněmu, który mimo trudnych warunków świetnie ją rozwinął, otworzył instytut fizjologiczny, rozpoczął prace doświadczalne i — zanim w 1850 r. przeniósł się do Pragi — wydał tu większość swych podstawowych prac. Po nim jednak następowały na katedrze szybkie zmiany: J. Siebold po 3 latach zmarł, doradczyk O. Reichert po 5 latach przeniósł się do Berlina, wreszcie w 1859 r. katedrę — na lat 30 — objął Rudolf Haidenhain.

Medycynę sądową wykładał w latach 1813—1845 Jan Wendt, potem wykładowcy zmieniali się, a od 1866 r. Herman Friedberg.

Powyższy krótki przegląd pokazuje, że niekórzy z wybitnych uczonych, których z zasady przenoszono wkrótce do Berlina, pozostawali wierni Wrocławowi do śmierci.

Analizę polskich studiów lekarskich w pierwszym 50-leciu uczelni wrocławskiej należy poprzeć statystyką. Opiera się ona o dane dotyczące 444 studentów medycyny pochodzących ze Śląska, Wielkopolski, Pomorza, Prus, Królestwa, Galicji, Litwy i Rusi. Wydział Lekarski w latach 1811—1863 nie należał do szczególnie licznych. Na 38 229 studentów Uniwersytetu przewinęło się wtedy przez niego 4 762 medyków, tj. 12%. Objętych naszą statystyką 444 studentów medycyny stanowiło więc niecałe 10% ogólnej liczby studiujących medycynę w omawianym okresie. Wśród tych 444 — 63% stanowili Polacy, których przynależność narodową dokumentują dane archiwalne lub opracowania, 19% — Niemcy wielkopolski i pomorscy urodzeni, działający i zmarli na terenie ziem polskich (uwzględniono tylko tych, co do których udało się dane te uzyskać), 18% — Żydzi. Najwięcej było medyków z Wielkopolski — 47%, potem ze Śląska — 21%, Królestwa — 13%, Pomorza — 11%, Galicji — 5%, drobniejsze odsetki przypadały na ziemię litewsko-ruskie i Prusy Wschodnie. Z Wielkopolski najwięcej było studentów z Poznania — 44, potem z Leszna, Krotoszyna — po 18, Gniezna, Rawicza — po 14, Ostrowa, Kościana, Ostrzeszowa, Środy, Buku, Gostynia — po 7, Wschowy, Śrema, Babimostu — po 6. Reszta powiatów w granicach 1—3. Ze Śląska górowało Opole — 13 studentów, Rybnik — 10, Tarnowskie Góry, Lubliniec, Racibórz — po 9, Bytom, Gliwice, Mysłowice — po 6, reszta powiatów podobnie jak w Wielkopolsce. Z Królestwa najwięcej było studentów z Kalisza — 14, Warszawy — 12, Wielunia, Rawy Mazowieckiej, Częstochowy i Lublina — po 4 (reszta powiatów mniej). Z Pomorza przodowała Bydgoszcz — 10, potem Toruń, Inowrocław, Świecie — po 5 (reszta powiatów mniej). Z Galicji najwięcej studentów dostarczyły: Kraków i Brody — po 6, Lwów i Wadowice — po

3. Z ziem litewsko-ruskich było po 2 z Wilna i Grodna, z terenu Prus — 3 z Elku.

W działającym od 1836 r. we Wrocławiu ogólnouniwersyteckim Towarzystwie Literacko-Słowiańskim 79 polskich medyków stanowiło do 1863 r. 29% wszystkich członków.

Dowodem rzetelności studiów medyków wrocławskich było 140 doktoratów, czyli 31% w stosunku do ogółu studiujących medycynę Polaków; 99 z nich czyli 70% uzyskano na uniwersytecie wrocławskim, resztę na innych uniwersytetach jak Berlin — 28, Gryfia — 5, Warszawa — 3, Würzburg — 2, Halle, Wiedeń i Lipsk — po 1. Na 107 znanych tytułów prac doktorskich z tego okresu 33 dotyczyło chirurgii, 26 interny, 12 anatomii, po 7 ginekologii z położnictwem oraz psychiatrii, po 6 chemii lekarskiej oraz fizjologii.

Przygotowanie kandydatów do studiów było różne. Do 1848 r. 15% nie miało matur i zapisywało się na rok na wydział filozoficzny, i w tym czasie zdawało maturę eksternistyczną, bądź wprost na wydział lekarski na tych samych warunkach. Ale wielu posiadało już pewne przygotowanie: 7 ukończoną teologię katolicką, 6 chemię, 5 filozofię, po 3 botanikę, fizykę, prawo, po 2 filologię klasyczną i historię sztuki; 10 zaczęło studia medyczne poza Wrocławiem (Warszawa, Berlin, Gryfia, Würzburg). Nie wszyscy również kończyli studia we Wrocławiu. 46 studentów czyli ok. 10% ukończyło je poza tym miastem, z czego połowa w Berlinie. Niewielki odsetek porzucał medycynę dla innych studiów: 4 dla teologii, 3 dla rolnictwa, 1 dla chemii.

Burzliwa politycznie pierwsza połowa XIX w. nie mogła się nie odbić na postawie medyków wrocławskich. Za organizowanie tajnej Polonii zasadzeni byli w latach 1821—1822 na rok twierdzy w Głogowie Bernard Góra i Feliks Stęszewski. W powstaniu listopadowym brali udział Ignacy Sikorski, Teodor Teofil Matecki, Konstanty Tabernacki; za udział w powstaniu 1846 r. skazani byli na kilkanaście lat twierdzy T. Matecki, Franciszek Antoniewicz (po dwóch latach uwolniono ich w czasie Wiosny Ludów), a Zbigniew Brodowski skreślony został z listy studentów. W powstaniu styczniowym polegli Nikodem Mariański, Józef Świtlik, Lucjan Szmyt, a brali w nim udział jako powstańcy lub jako lekarze: Jan Zimmermann, Eugeniusz Czarliński, Henryk Dobrzycycki, Jan Langiewicz (brat dyktatora), Józef Rzepnikowski, Adam Asnyk i Józef Szulc, który w okresie 1865—1866 więziony był przez rok w twierdzy w Ostródzie za popowstaniową konspirację studencką we Wrocławiu.

Medycy wrocławscy skupieni wokół fizjologa Purkynęgo odegrali główną rolę w powołaniu do życia w 1836 r. Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego, przez dłuższy czas jedynej legalnej organizacji akademickiej studentów polskich we Wrocławiu; pierwszym jej prezesem, tzw. seniorem był Teodor Matecki, współzałożycielami Konstanty Tabernacki i Maciej Kapuściński. Mimo że Towarzystwo posiadało w tym okresie charakter czysto humanistyczny, silnie popierali je studenci medycyny. Medykami było wielu spośród ówczesnych prezesów Towarzystwa, jak Melchior Pernaczyński, Ludwik Bukowiecki, Piotr Lasowski, Piotr Sęcki, Teodor Rakowski, Jan Zimmermann.

Polscy medycy do 1863 r. nie mieli możliwości zawiązania czysto fachowego stowarzyszenia. Namiastką takiej organizacji były w latach

1822—1850 konwersatoria naukowe odbywające się w prywatnym mieszkaniu profesora fizjologii Jana Purkynęgo. Udział w nich brali zresztą studenci różnych narodowości. Z Polaków w różnych okresach uczestniczyli w nich: T. Matecki, L. Neugebauer, M. Adamski, A. Gliszczyński, M. Nieszczota-Nieszczewski, F. Michalski, W. Kramarkiewicz, M. Kapuściński, L. Gąsiorowski, J. Wicherkiewicz, S. Rosenband, I. Schoengutt, M. Rosenberg, B. Palicki, D. Rosenthal. Niestety po przeniesieniu Purkynęgo do Pragi stracili studenci polscy tę półoficjalną możliwość gromadzenia się w sprawach fachowych. Dopiero po 1870 r. powstało efemeryczne kółko medyczne.

Mimo solidnych studiów i pracowitości nie mieli oczywiście polscy studenci medycyny większych szans zrobienia kariery naukowej na uniwersytecie wrocławskim, w murach którego zrodził się hymn *Deutschland, Deutschland über alles*. Przez pewien okres byli tu asystentami: Anastazy Mizerski u prof. Leberta na internie, Feliks Nawrocki u Haidenhaima na fizjologii, Jan Zielewicz u Middeldorffa na chirurgii i Adam Gliszczyński u Betschlera na położnictwie. Wyjątek stanowi Jan Kołaczek, który został profesorem chirurgii we Wrocławiu.

Pozostaje scharakteryzowanie dalszych losów niektórych absolwentów medycyny wrocławskiej z lat 1811—1863. Siedmiu z nich zajęło różne katedry, głównie w Warszawie, jak Adam Gliszczyński — położnictwa (1864—1871), Feliks Nawrocki — fizjologii (1868—1872), Dawid Flamm, który pierwszy dokonał w Polsce cesarskiego cięcia — położnictwa (1823—1831), Ludwik Neugebauer — anatomii (1858—1869), Henryk Hoyer sen. — anatomii patologicznej i fizjologii (1860—1905).

Poza wspomnianym wyżej Kołaczkiem we Wrocławiu studiował też zmarły młodo w 1859 r. profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Karol Mikulicz. Wielu studiujących we Wrocławiu lekarzy praktyków zasłynęło później w literaturze fachowej z cennych prac. Wymienić można np. Ludwika Chwata, Klemensa Koehlera, S. Alkiewicza, Antoniego Sztamma — z dziedziny interny, Aleksandra Ostrowicza i Seweryna Robińskiego — z balneologii, T. Mateckiego i K. Opielińskiego — z chirurgii, Stanisława Markiewicza i Teodora Dembińskiego — z pediatrii, Henryka Dobrzyckiego — z fizjatrii, Władysława Świderskiego — z ginekologii, Józefa Bergsona — z fizjologii, Karola Bergera z neurologii, Ludwika Gąsiorowskiego — z historii medycyny.

Wielu z nich odznaczyło się w innych, już nie ściśle lekarskich dziedzinach działalności, np. w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk Teodor T. Matecki zajmował stanowisko wiceprezesa, a Anastazy Mizerski był sekretarzem sekcji lekarskiej. Ponadto wspomnieć należy: zasłużonego dla botaniki wielkopolskiej M. Adamskiego, działacza kaszubskiego — Floriana Ceynowę, pomorskiego społecznika L. Rzepnikowskiego, publicystę — F. Rakowicza, poetę Adama Asnyka, tłumacza Słowackiego, Krasieńskiego, Krasickiego i Goszczyńskiego na język niemiecki Aleksandra Winklewskiego oraz człowiego polskiego zoologa XIX w. Benedykta Dybrowskiego. Większość jednak absolwentów Uniwersytetu Wrocławskiego polskiego pochodzenia zajęła się praktyką lekarską, głównie w miastach i miasteczkach Wielkopolski i Pomorza, mniej Królestwa czy Galicji.

Panująca we Wrocławiu niechęć do Polaków, a zarazem wysoki poziom studiów wpłynęły na wytworzenie się w medycynie szczególnego typu studenta polskiego, studenta o wysokiej moralności, dobrym przy-

gotowaniu fachowym, a zarazem twardego i nieustępliwego patrioty. Wartości te będą cechować studenckie środowisko wrocławskie w jeszcze wyższym stopniu w trudnych dla Polaków czasach po powstaniu styczniowym.

C. Brzozowski

ПОЛЬЯКИ НА МЕДИЦИНСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ ВРОЦЛАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА (1811—1863)

В 1811 г. Пруссия основала во Вроцлаве новый государственный университет, рассчитанный, в основном, на обучение польских студентов из Великопольши, Поморья и Силезии. До провозглашения Германской империи в 1870 г. Вроцлавский университет не принадлежал к числу особенно богатых и имеющих в своем распоряжении соответственно оборудованные институты, клиники или музеи. Количество польских студентов, обучающихся в нем в этот период также было невелико, т.к. до подавления восстания 1863—64 годов внимание польских общественных кругов концентрировалось на вооруженных столкновениях с правительственными войсками с целью завоевания независимости. На медицинском факультете Вроцлавского университета училось в те время небольшое число студентов, однако, преподавательский состав состоял из столь выдающихся ученых, как терапевт В. Ремер, хирург А. Виддельдорф, физиолог Ю. Пуркины. На этом факультете обучалось 444 студента из Великопольши, Поморья и Силезии, а кроме того, студенты из центральной Польши, Литвы, Вольни и Подолья, Восточной Пруссии и Южной Польши. Польские медики защитили в то время 140 кандидатских диссертаций (в основном, в области хирургии и терапии). Семь врачей с этой степенью руководили позднее кафедрами: пятеро — в Варшаве (А. Глищинский, Ф. Навроцкий, Д. Флам, Л. Нойгебауер, Г. Гойер-старший), а двое — во Вроцлаве (К. Микулич, Ю. Колачек). Многие проявили себя в разных областях медицины, например — Д. Хват и С. Алькевич — в терапии, С. Маркевич — в педиатрии, Г. Добжицки во физиатрии, В. Сьвидерски — в гинекологии, Л. Гонсёровски — в истории медицины. Из этой среды вышли заслуженные организаторы Познанского общества друзей науки — Т. Матеcki, А. Мизерски и М. Адамски, кашубский деятель — Ф. Цейнова, один из выдающихся зоологов Польши — Б. Дыбовски, поморский экономист — Л. Жепниковски. Они упрочили позицию Польши на медицинском факультете Вроцлавского университета для огромного числа своих соотечественников, обучавшихся там после 1870 года.

S. Brzozowski

THE POLES STUDYING MEDICINE AT WROCLAW UNIVERSITY 1811—1863

In 1811, Prussia opened a new State university in Wrocław which was mainly intended for Polish students from the regions of Wielkopolska (Great Poland), Pomerania and Silesia. However, until the proclamation of the German Empire in 1870 it did not belong to particularly rich schools, provided with institutes, clinics or specialist museums. Indeed, in that period the Poles did not study at it in greater numbers, which was mainly due to the fact that till the suppression of the uprising of 1863/64 Polish society concentrated wholly on the armed struggle for the country's independence. The medical faculty did not number many students at that time, yet it did have some outstanding professors such as a specialist in internal medicine W. Remer, the surgeon A. Middeldorpf, the physiologist

J. Purkyně. At that faculty studied then 444 students from Wielkopolska, Pomerania and Silesia, as well as from Middle Poland, Lithuania, Wolhynia and Podolia, East Prussia and Southern Poland. Polish medical men made at that time 140 doctorates (mainly in surgery and internal medicine). Seven of them became university professors: five in Warsaw (A. Gliszczyński, F. Nawrocki, D. Flamm, L. Neugebauer, H. Heyer sen.) and two in Wrocław (K. Mikulicz, J. Kołaczek). Many became prominent in various branches of medicine, like L. Chwat and S. Alkiewicz in internal medicine, S. Markiewicz in pediatrics, H. Dobrzycki in phtisiatry, W. Świdorski in gynaecology, L. Gąsiorowski in the history of medicine. Among those men were the future founders of the Poznań Society of the Friends of Sciences: T. Matecki, A. Mizerski and M. Adamski, the Kashubian civic leader F. Ceynowa, the leading Polish zoologist B. Dybowski, the Pomeranian economist L. Rzepnikowski. All of them strengthened the position of Polish students in the medical faculty of Wrocław University for the benefit of their much more numerous countrymen there after 1870.